

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Ақтоты Иманғазықызы Рзабай

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің қауымдастырылған профессоры, философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы, Тараз қ., e-mail: toty_r@mail.ru.

Даурен Нуржанұлы Бекежанов¹

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің қауымдастырылған профессоры, философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы, Талдықорған қаласы, e-mail: bek_dauren@mail.ru

Индира Сейсенқызы Несипбаева

Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институтының қауымдастырылған профессоры, философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы, Тараз қ., e-mail: Nesipbaeva83@bk.ru

Аннотация. Бұл мақалада шағын және орта кәсіпкерліктің инновациялық қызметін құқықтық реттеу қарастырылған. Қазіргі жағдайда отандық экономикадағы инновациялық процестерді ынталандырудың ғылыми негізделген теориялық базасын және тұрақты механизмін құруды құқықтық тұрғыдан зерттеу қажет. Инновациялық кәсіпкерлікті дамытудың жоғары көрсеткіштері шағын және орта кәсіпкерлікті инновациялық салаға интеграциялану дәрежесіне тікелей байланысты болып табылады. Шетелдік тәжірибе көрсеткендей, шағын және орта кәсіпкерлер өз қызметіне инновацияларды енгізу есебінен табысы жоғары екенін байқаймыз. Ал, біздің елдегі шағын және орта кәсіпкерліктің инновациялық қызметі құқықтық реттеу әлі де тиісті деңгейде жетілмеген, бұл елдің инновациялық жүйесінің дамуына мүмкіндік бермей тұр. Осыған байланысты құқық саласындағы ең өзекті мәселе инновациялық кәсіпкерліктің құқықтық жобасын әзірлеу және инновациялық кәсіпкерлікті одан әрі құқықтық дамыту жолдарын айқындау болып табылады. Біздің де еліміздің шағын және орта кәсіпкерлерді ынталандыру жобаларын құра отырып, төменгі деңгейде несие беру, салықты азайту, субсидия бөлу, сырттан инвесторларды тарту сияқты жеңілдіктер жасау керек. Авторлар Қазақстан Республикасындағы шағын және орта кәсіпкерлікті құқықтық реттеуді зерттей отырып, инновациялық қызметпен айналысатын шағын және орта кәсіпкерлерінің құқықтық жағдайын қарастырып, «инновациялық қызмет» түсінігі мен құқықтық мәнін анықтап, Қазақстан Республикасында және шет мемлекеттерде шағын және орта инновациялық кәсіпкерлікті құқықтық қамтамасыз етуін талдап, шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау инфрақұрылымымен өзара әрекеттесу шарттарын анықтауды қарастырды. Зерттеу нәтижесінде Қазақстан Республикасының осы саладағы заңнамасын жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірленді.

Түйінді сөздер: құқықтық реттеу, инновация, кәсіпкерлік, кәсіпкерлік құқық, цифрлық экономика, инновациялық кәсіпкерлік, құқық, инновациялық қызмет

¹ Хат-хабарларға арналған автор

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Рзабай Ақтоты Иманғазықызы

Ассоциированный профессор Таразского регионального университета им. М.Х.Дулати, доктор философии (PhD), Республика Казахстан, г. Тараз, e-mail: toty_r@mail.ru

Бекежанов Даурен Нуржанович

Ассоциированный профессор Жетысуского университета имени И. Жансугурова, доктор философии (PhD), Республика Казахстан, г. Талдыкорган, e-mail: bek_dauren@mail.ru

Несипбаева Индира Сейсеновна

Ассоциированный профессор Международного Таразского инновационного института имени Шерхана Муртазы, доктор философии (PhD), Республика Казахстан, г. Тараз, e-mail: Nesipbaeva83@bk.ru

Аннотация. В данной статье рассмотрено правовое регулирование инновационной деятельности малого и среднего предпринимательства в сложившейся ситуации необходимо создать научно обоснованную теоретическую базу и устойчивый механизм стимулирования инновационных процессов в отечественной экономике, изучить его с правовой точки зрения. Высокие показатели развития инновационного предпринимательства напрямую связаны со степенью интеграции малых и средних предприятий в инновационную сферу. Зарубежный опыт показывает, что малые и средние предприниматели будут более прибыльными за счет внедрения инноваций в свою деятельность. Кроме того, правовое регулирование инновационной деятельности наших малых и средних предприятий еще недостаточно разработано, что не позволяет развивать инновационную систему страны. В связи с этим наиболее актуальной задачей в области права является разработка правового проекта инновационного предпринимательства и определение путей дальнейшего правового развития инновационного предпринимательства. Наша страна должна создавать проекты стимулирующие предпринимателей для занятия малым и средним бизнесом, предоставлять дешевые кредиты, снижать налоги, выделять субсидии, привлекать внешних инвесторов. Изучив правовое регулирование малого и среднего предпринимательства в Республике Казахстан, авторы рассмотрели правовое положение субъектов малого и среднего бизнеса, занимающихся инновационной деятельностью, определили понятие и правовую сущность «инновационной деятельности», проанализировали правовое обеспечение малого и среднего инновационного бизнеса в Республике Казахстан и иностранных государствах, определили условия взаимодействия с инфраструктурой поддержки малого и среднего бизнеса. В результате исследования выработаны предложения по совершенствованию законодательства Республики Казахстан в данной сфере.

Ключевые слова: правовое регулирование, инновация, предпринимательство, предпринимательское право, цифровая экономика, инновационное предпринимательство, право, инновационная деятельность.

LEGAL REGULATION OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Rzabay Aktoty Imangazykyzy

*Associate Professor of Taraz Regional University named after
M.X.Dulaty, Doctor of Philosophy (PhD), Republic of Kazakhstan, Taraz,
e-mail: toty_r@mail.ru*

Bekezhanov Dauren Nurzhanovich.

*Associate Professor of Zhetysu University named after I. Zhansugurov,
Doctor of Philosophy (PhD), Republic of Kazakhstan, Taldykorgan,
e-mail: bek_dauren@mail.ru*

Nessipbayeva Indira Seisenovna

*Associate Professor of Taraz International Innovation Institute named after Sherkhan
Murtaza, Doctor of Philosophy (PhD), Republic of Kazakhstan, Taraz,
e-mail: Nesipbaeva83@bk.ru*

Abstract. *In this article, the legal regulation of innovative activity of small and medium-sized enterprises is considered. In the current situation, it is necessary to create a scientifically based theoretical base and a stable mechanism for stimulating innovative processes in the domestic economy, to study it from a legal point of view. High indicators of the development of innovative entrepreneurship are directly related to the degree of integration of small and medium-sized enterprises in the innovative sphere. Foreign experience shows that small and medium-sized entrepreneurs will be more profitable due to the introduction of innovations in their activities. In addition, the legal regulation of innovative activity of our small and medium-sized enterprises has not yet been sufficiently developed, which does not allow the development of the innovative system of the country. In this regard, the most urgent task in the field of law is the development of a legal project of innovative entrepreneurship and the determination of ways of further legal development of innovative entrepreneurship. Our country should create projects that stimulate entrepreneurs to engage in small and medium-sized businesses, provide cheap loans, reduce taxes, allocate subsidies, and attract foreign investors. Having studied the legal regulation of small and medium-sized businesses in the Republic of Kazakhstan, the authors considered the legal status of small and medium-sized business entities engaged in innovative activities, defined the concept and legal essence of "innovative activity", analyzed the legal protection of small and medium-sized innovative businesses in Kazakhstan and foreign countries, determined conditions of interaction with infrastructure support for small and medium-sized businesses. As a result of the research, proposals were made to improve the legislation of Kazakhstan in this area.*

Keywords: *legal regulation, innovation, entrepreneurship, business law, digital economy, innovative entrepreneurship, law, innovation activity*

DOI: 10.52026/2788-5291_2024_77_2_180

Кіріспе

Қазіргі таңда еліміздің экономикасы қарқынды дамуы инновациялық кәсіпкерлікке көшумен байланысты және оның ішінде ең маңызды орын алатын шағын және орта кәсіпкерлердің инновациялық қызметін құқықтық реттеуді жетілдіру болып тұр. Дамыған елдерде инновацияның негізгі қатысушылары болып шағын және орта кәсіпкерлердің инновациялық қызметін

жүзеге асыруы үшін экономикалық инновацияларға көбірек бейімделген, өзгермелі тұтынушылық сұранысқа ие, ғылым мен техниканың даму тенденцияларына икемді жауап беру қабілетіне ие болуға қолайлы құқықтық ахуал қалыптасқанын байқаймыз. Инновациялық кәсіпкерліктің дамуының жоғары көрсеткіштері шағын және орта бизнестің (бұдан әрі – ШОБ) инновациялық салаға интеграциялану дәрежесіне

тікелей байланысты болып тұр. Шетелдік тәжірибе көрсеткендей, шағын және орта кәсіпкерлер өз қызметіне инновацияларды енгізу есебінен табысы жоғары екенін байқаймыз. Сонымен қатар, біздің шағын және орта кәсіпкерліктің инновациялық қызметіне құқықтық реттеу әлі де тиісті деңгейде жетілмеген, бұл елдің инновациялық жүйесінің дамуына мүмкіндік бермей тұр. Осыған байланысты құқық саласындағы ең өзекті мәселе инновациялық кәсіпкерліктің құқықтық жобасын әзірлеу және инновациялық кәсіпкерлікті одан әрі құқықтық дамыту жолдарын айқындау болып табылады. Инновациялар ғылыми және техникалық әзірлемелердің қол жеткізілген деңгейін көрсететін және өз жиынтығында жеке мемлекеттің әлемдік аренадағы орнын бағалау өлшемдерінің бірі болып табылады. Сонымен бірге, инновациялық кәсіпкерлік субъектілерінің жеке құқықтық мүдделерін ескермей, олардың қатысуымен туындайтын қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу кезінде жеке және қоғамдық принциптердің үйлесімді болмауы анық екенін байқаймыз. Қазіргі жағдайда отандық экономикадағы инновациялық процестерді ынталандырудың ғылыми негізделген теориялық базасын және тұрақты механизмін құру, құқықтық тұрғыдан зерттеу қажет. Жоғарыда айтылған мәселелердің барлығы осы тақырыпты зерттеу қажеттілігін тудыра отырып, зерттеудің өзектілігін көрсетеді.

Нысаны мен әдістер

Жұмысты жазу барысында әдіснамалық негізіне формальды құқықтық әдіс, салыстырмалы құқық әдісі, құқықтық талдау әдісі, сонымен қатар басқа ғылымдардың әдістері – тарихи әдіс, лингвистикалық әдістер жатады. Бұл әдістер олардың өзара байланысында және өзара тәуелділігінде қолданылды, бұл шағын және орта кәсіпкерліктің инновациялық қызметін құқықтық реттеу мәселелерін жан-жақты зерттеуге мүмкіндік берді.

Нәтижелер

Біздің заңдарымыз Қазақстан Республикасының инновациялық жүйесін және инновациялық қызметтің негізгі ҚР Кәсіпкерлік кодексте (бұдан әрі - КК) көрініс тапқанымен, шағын және орта кәсіпкерліктің инновациялық қызметін құқықтық тұрғыдан толық реттелмегенін байқаймыз. Инновациялық қызметті жүзеге асыратын шағын және орта кәсіпкерлердің, сондай-ақ шағын кәсіп-

керлікті қолдау жөніндегі инфрақұрылымдық ұйымдардың орнын белгілемейді, сондай-ақ инновациялық өнімдер мен технологиялардың өндірісі айналымы саласындағы біртұтас нарықтық кеңістікті қалыптастыруға кері әсерін тигізетін осы жүйедегі инновация саласындағы орта кәсіпкерлікке назар аударылмаған.

Біздің заңнамаларда шағын және орта кәсіпкерліктің инновациялық қызметін дамыту үшін сырттан да, мемлекеттік органдар мен жергілікті органдарынан да, отандық және шетелдік жеке инвесторлардан қаржы ресурстарын тартудың тиімді мүмкіндіктері қарастырылмағаны атап кетсек болады. Сонымен бірге, шағын және орта кәсіпкерлікпен айналысатын субъектілерінің құрылтайшылары (қатысушылары) болып, олардың қызметін дамытуға барынша мүдделі субъектілерге тиісті қаржылық қолдау көрсете алатын тұлғалар болады. Осы заңнамада инновациялық қызметті қамтамасыз ететін шағын және орта кәсіпкерлікпен айналысатын субъектілер құрылтайшыларының (қатысушылардың) осы ұйымдарға қатысудан түскен пайда есебінен инновациялық қорлар құру құқығын, егер олар осы ұйымдарға берілген жағдайда, инновациялық қор жеке тұлғалардың табысына немесе құрылтайшы ұйымдардың табыс салығына салық салынатын базаны азайтуды қарастыру ұсынылады. Мұндай қорды құрудың қажетті шарты оның қаражатын тек шағын және орта кәсіпкерлікпен айналысатын субъектілердің инновациялық қызметін дамытуға мақсатты пайдалану болады.

Талқылау

Экономиканың қазіргі жай-күйі және Қазақстандағы шағын және орта кәсіпкерлікті нақты дамытуға бағытталған әдістер мен құралдарды әзірлеуге және енгізуге, сондай-ақ дағдарыстан кейінгі кезеңде осы секторды одан әрі қолдауға жоғары назар аударуды талап етеді. Өйткені шағын және орта кәсіпкерлік Қазақстан экономикасын дамытуда түйінді ұстанымдарға ие бола отырып, нақты кәсіпкерлікті одан әрі дамытуға және кеңейтуге ықпал ететін болады. Соның ішінде жұмыспен қамтудың өсуін және халықтың іскерлік белсенділігін, сондай-ақ нарықты отандық тауарлар мен көрсетілетін қызметтермен толтыруды қамтамасыз ете отырып, экономика секторы мен көрсетілетін қызметтер саланы, бәсекелестік ортаны қалыптастырады.

Кәсіпкерлік құқықта жалпы қабылданған

терминология бойынша олардың көлеміне қарай ірі, орта және шағын кәсіпкерлердің үш тобы туралы айтуға болады. Осы үш топтың әрқайсысының өздерінің экономикалық мінез-құлық стратегиясына, мемлекет пен оның саясатына, әлеуметтік-экономикалық, саяси және ұлттық, құқықтық проблемаларға қатынасын анықтайтын ішкі мүдделері бар. Біз осы шағын және орта кәсіпкерлікті талқылап кетейік. Орта кәсіпкерлік өз қызметінде ішкі экономикалық жағдайға көбірек тәуелді және өз тобында, сондай-ақ ірі отандық және шетелдік капиталмен бәсекелесуге мәжбүр болады. Бұл протекционистік мемлекеттік экономикалық саясатты жүргізу және нарықтық қатынастардың белгілі бір ережелерін қалыптастыру арқылы орта кәсіпкерліктің ішкі нарықта қорғауға деген қызығушылығын анықтайды, бұл орта кәсіпкерліктің ұлттық мүдделермен тығыз байланысын анықтайды [1, 36-6].

Шағын кәсіпкерлік, соның ішінде жеке кәсіпкерліктің көп болуына байланысты елдің дамуының әлеуметтік-экономикалық және ішінара саяси деңгейін анықтайтын шағын меншік иелерінің көптеген қабаты болып табылады. Олардың өмір сүру деңгейі мен әлеуметтік жағдайы бойынша олар халықтың көпшілігі айналысады, сонымен бірге тауарлар мен қызметтердің тікелей өндірушісі де, тұтынушысы да болады. Шағын кәсіпкерлік секторы барлық дамыған экономикалық жүйенің ажырамас, объективті қажетті элементі болады, онсыз экономика мен жалпы қоғам қалыпты дами алмайды. Осы шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту мақсатында жаңа технологиялық жабдықты, озық технологияны енгізуге бағытталған инновациялық өндіріс процестерін пайдалану кез-келген кәсіпорынды дамытудың, атап айтқанда, шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың негізгі стратегиялық параметріне айналады. Өйткені дағдарыстан кейінгі кезеңдегі қатаң бәсекелестік жағдайында, тұтынушылық сұраныстың айтарлықтай төмендеуі және кәсіпкерліктің дамуын қалпына келтіруге негізделген кезде, көптеген фирмалар инновациялық жолдарды ізденуге тырысады. Мұндай жағдайларда, жаңа тауар нарығына шығу туралы шешім қабылдағанда, кәсіпкерлер нарықта өмір сүру мақсатында стратегиялық және өндірістік жоспарларды қайта құруға барынша назар аударуы керек. Бұл мақсатқа жету көбінесе жаңа идеяларды, тауарларды, қызметтерді, материалдарды, технологияларды қолдануға байланысты, бұл өнімді өзгертуге және жақ-

сартуға, оны өндіру немесе тарату тәсіліне ықпал етеді. Демек, қиын экономикалық жағдайдан шығу, фирманы тауар нарығында ұстап тұру және болашақта өз кәсіптерін дамытуға, сондай-ақ өндірілетін өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік алу шағын және орта кәсіпкерлерге инновациялық қызметті жандандыруды талап етеді [2, 210-6].

Соған қарамастан елімізде шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың инновациялық бағытын күшейту бойынша белгілі қдамдар жасалуда, өйткені бұл инновациялық өндіріс және оның қызметі шағын және орта кәсіпкерлік үшін перспективалы нарық тетігіне айналуы тиіс және шет елдер тәжірибесі өзінің динамизміне байланысты инновацияларға аса сезімтал екенін көрсетті, өйткені салалық нарықта белгілі бір үлесті алу қажеттілігі, қатаң бәсекелестік түбегейлі жаңа техникалық шешімдерді қабылдауға, өнімді модернизациялауға, өндірістің кеңеюіне, өнім ассортиментіне, сондай-ақ тұтынушылардың тез өзгертін сұранысына жылдам жауап беруіне ықпал етеді. Сондықтан кез келген кәсіпкер нарықта өз орнын табуға және ұзақ уақыт бойы жоғары пайда көрсеткіштеріне қол жеткізуге, нарықта көшбасшылық позицияларды қорғауға мүмкіндік беретін инновациялық шешімдердің артықшылықтарын түсінуі керек. Алайда, бұл мақсаттарға қол жеткізу көбінесе шағын және орта кәсіпкерліктің инновациялық қызметінің оңтайлы дамуы мен жұмыс істеуіне ықпал етуі тиіс және мемлекеттік құқықтық реттеумен байланысты болады. Шағын және орта кәсіпкерлерінің инновациялық қызметі тәуекелді болуымен кәсіпкерліктің қызметіне әрдайым жағымды әсер етпейді, сондықтан инвестицияланған қаражатты жоғалту мүмкіндігін ескере отырып, инновацияларды енгізуге саналы түрде қарастыру қажет [3, 179-6].

«Инновациялық қызмет» ұғымы жаңа және жеткіліксіз зерттелгендердің қатарына жатады. «Инновациялық қызмет» термині негізінен экономикалық ғылымда кең таралған. Экономикалық теория инновациялық қызметті екі ұғыммен түсіндіреді. Бірінші тұжырымдама, инновациялық қызметтің генезисін технологиялық серпіліспен түсіндіреді. Екінші тұжырымдама, инновациялық қызметтің негізін нарықтық сұраныстың көптігінен туындайды [4,15-6]. Ғылыми-техникалық процесс пен инновацияның арақатынасын айта кететін болса, ғылыми-техникалық прогресс объективті

түрде екі процесті біріктіреді, олардың бірі ғылымның дамуы болса, екіншісі техниканың дамуы болады. Оның басты ерекшелігі жаңа ғылыми жаңалықтарды іздестіру және оларды жүзеге асыру болмақ. Қазіргі көзқарас бойынша инновациялық қызметті ғылымды, техниканы, экономиканы және кәсіпкерлік қызметті біріктіретін үздіксіз процесс деп түсіну керек [5, 67-6].

Инновациялық қызметтің құқықтық түсінігі Кәсіпкерлік кодекстің 241-1-бабына сәйкес, инновациялық қызмет деген инновацияларды (зияткерлік, шығармашылық, ғылыми, ғылыми-техникалық, технологиялық, өндірістік-инновациялық, ақпараттық-коммуникациялық, ұйымдастырушылық, қаржылық және (немесе) коммерциялық қызметті қоса алғанда) жасауға бағытталған қызметті айтамыз. Инновациялық қызметтің нарықтық перспективаларының белгісіздігімен мен инвестицияланған қаржылық және басқа ресурстардың ықтимал жоғалтуымен сипатталатын жоғары кәсіпкерлік тәуекелдің мүмкіндігін білдіреді².

Инновациялық кәсіпкерлік – жаңа мүмкіндіктер мен жаңалықтарды үнемі іздестіруге негізделген жаңа инновациялық технологияны пайдалану арқылы кәсіпкерлікпен айналысу болып табылады. Кәсіпкерліктің инновациялық қызметі дегеніміз жаңаша немесе жетілдірілген өнімді немесе қызметтерді, жаңа өндіріс әдістерін пайдалану мақсатындағы ғылыми-техникалық және интеллектуалдық әлеуеттің қызметі. Ол жеке сұранысты, сондай-ақ қоғамның жалпы қызығушылық тудыратын жаңалықтарға деген қажеттілігін қанағаттандыру үшін қолданылады. Айта кету керек, инновациялық заңнама айтарлықтай ерекшелікке ие және қазақстандық құқық құрылымында жас құқықтық білім болып табылады.

ҚР-ның КК кәсіпкерлік пен инновациялық кәсіпкерлікті тікелей реттейді. ҚР-дағы кәсіпкерліктің еркіндігін қамтамасыз ететін экономикалық, әлеуметтік және құқықтық жағдайлар мен кепілдіктерді анықтайды,

мемлекет пен кәсіпкерлік субъектілерінің өзара іс-қимылынан туындайтын қоғамдық қатынастарды, оның ішінде кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдайды және реттейді. Кәсіпкерлік қызметті реттейтін нормативтік құқықтық актілердің бірі ҚР-ның Азаматтық кодексі болып табылады.

ҚР АҚ-нің 10-бабында, азаматтардың, қандастардың және заңды тұлғалардың мүлікті пайдалану, тауарларды өндіру, сату, жұмыстарды орындау, қызметтерді көрсету арқылы таза кіріс алуға бағытталған, жеке меншік құқығына (жеке кәсіпкерлік) не шаруашылық жүргізу немесе мемлекеттік кәсіпорынды жедел басқару құқығына (мемлекеттік кәсіпкерлік) негізделген дербес, бастамашылық қызметі кәсіпкерлік болып табылады³.

Кәсіпкер – өз атынан және өз қаражаты (меншікті немесе қарыз) есебінен өндірісте жұмыстарды орындау жолымен пайда алуға байланысты қызметті (кәсіпкерлік қызметті) тұрақты негізде жүзеге асыратын, тауарлар мен өнімдерді сату немесе сатып алу және қызметтер көрсететін азаматтар, қандастар және заңды тұлға жатады.

Сонымен қатар, ҚР-ның 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасын бекіту туралы⁴ жарлығында Қазақстанның ұлттық инновациялық жүйесінің жағдайын талдау, сондай-ақ түпкілікті мақсаты бәсекеге қабілетті тауарларды, процестер мен қызметтерді өндіру болып табылатын инновациялық дамудың негізгі мақсаттары, міндеттері мен әдістері қарастырылған. Өкінішке орай бұл тұжырымдама уақыттың бітуіне орай аяқталды.

«Қазақстан Республикасында шағын және орта бизнесті дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы»⁵ қаулысы қабылданып, шағын және орта кәсіпкерлердің инновациялық экономиканы құруға және әртараптандыруға бағытталған Қазақстан Республикасын дамытудың ұлттық басымдықтары айқындалды. Осыдан кейін, «Кәсіпкерлікті дамытудың 2021 - 2025 жылдарға арналған ұлттық жобасын бекіту

² Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000375#z3086> (жүзінген күн 15.05.2023 ж.)

³ Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексі, (жалпы бөлім) 1994 ж. 27 желтоқсан, (ерекше бөлімі) <http://adilet.zan.kz/> (жүзінген күн 29.05.2023 ж.)

⁴ Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 4 маусымдағы № 579 Жарлығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1300000579> (жүзінген күн 29.05.2023 ж.)

⁵ Қазақстан Республикасында шағын және орта бизнесті дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 27 сәуірдегі № 250 Қаулысы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000250> (жүзінген күн 13.06.2023 ж.)

туралы⁶» қаулысы қабылданды. Бұл жобаның басты мақсаты: кәсіпкерлік құрылымындағы сапалы өзгерістерді қамтамасыз ету; халықты жұмыспен қамтуды арттыру мақсатында шағын кәсіпкерлікті дамыту; экономика салаларын әртараптандырудың драйвері – орта бизнеске тәуелділік; бәсекелестікті жан-жақты дамыту; - шаруашылық жүргізуші субъектілерге тең жағдай жасау.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев өз Жолдауында 2023 жылдан бастап жастар кәсіпкерлігін қолдау мақсатында жылдық 2,5 пайызбен жеңілдетілген шағын несиелеудің жеке тетігі іске қосылатынын атап өткен болатын. 2023 жылдың 1 наурызынан бастап жас кәсіпкерлерге жылдық 2,5 пайыздық мөлшерлеменен жеңілдетілген шағын несиелер беру басталады. Бұл бастама аясында 5 796 жас өз жобаларын сәтті іске қосып, дамытуға қажетті ресурстарды алады. Микрокредиттер – «Аграрлық несиелер корпорациясы» АҚ 21 мен 35 жас аралығындағы ісін жаңадан бастаған кәсіпкерлерге ұсынатын қаржылық ресурстар болды⁷. Бұл несиелер инновациялық идеяларды дамытуға емес, көбіне ауылшаруашылығы кәсіпкерлігін дамытуға бағытталған, сонымен қатар жас мөлшері тек 35 жасқа дейінгі кәсіпкерге арналған. Ал біз КК-тің 241-7-баптағы мемлекеттік қолдау шараларына, 2,5% несиені жас мөлшерін шектеместен бизнес-жоспарда инновациялық идеялары бар барлық орта және шағын кәсіпкерлерге беру туралы нормалар, сонымен қатар инновациялық қызметті жүзеге асыратын шағын және орта кәсіпкерлерге салық көлемін төмендету нормасын енгізуді ұсынамыз.

Ендігі мәселе шағын және орта кәсіпкерлер инновациялық қызметті жүзеге асыруға байланысты инновациялық мүлікті сақтандыру туралы норма «Сақтандыру қызметі туралы» Заңында⁸ көрініс таппаған. Қазақстан заңнамасында инновациялық қызметті жүзеге асыру процесінде шағын және орта кәсіптен туындайтын инновациялық тәуекелдерді сақтандыру мүмкіндігі қарастырылмағаны анықталды. Бұл ретте инновациялық қызмет тәуекелділігі жоғары санатқа жатқызылады, ал шағын және орта кәсіп арасында тәуекелдерді, әсіресе инно-

вациялық қызметті басқарудың тиімділігі төмен. Тәуекелді жабудың негізгі көзі, әдетте, субъектінің меншікті капиталы болып табылады. Ықтимал шығындарды жабу көздерінің бірі сақтандыру болып табылады.

Қазіргі дамыған елдерде кәсіпорындардың инновациялық қызметі жасанды интеллект пен робототехниканы дамытуды қамтиды. Қазіргі жағдайда жасанды интеллект технологияларын құру және пайдалану кезінде цифрлық ортада ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесі аса маңызды болып отыр. Бұл ретте ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің стратегиялық мақсаты азаматтық заңнамаға қайшы келетін түрлі мақсаттарда ақпараттық технологияларды пайдаланумен байланысты ішкі және сыртқы қауіптерден тұлға мен қоғамның өмірлік маңызды мүдделерін қорғау болып табылады [6, 155-6]. Сондықтан, кәсіпорындардың тәжірибесін ескере отырып, инновация айналымының жоғары деңгейіне, инвестициялық тартымдылыққа қол жеткізу үшін қауіпсіздікті сақтай отырып, оның ішінде цифрлық ортада инновациялық заңнама кешенді болуы керек, сондықтан келесі бағыттарды: инвестицияны қамтамасыз ету кәсіп үшін тартымдылық; технологиялық жарыста қоғамның этикасын, қауіпсіздігін және мүдделерін сақтау; шығармашылық еркіндік пен ішкі бақылау шаралары арасындағы тепе-теңдікті сақтау; цифрлық технологиялар мен инновациялар саласында өзін-өзі реттеуді қамтамасыз ету; экономикалық кеңістікте бірыңғай құқықтық базаны дамыту қажет [7, 150-6].

Сонмен қатар цифрлық технологияларды дамыту экономикалық өсудің маңызды факторларының бірі болып табылады, ол қолданыстағы процестерді автоматтандыру, цифрлық платформалар, цифрлық экожүйелер, цифрлық экожүйелер сияқты түбегейлі жаңа, серпінді кәсіп модельдер мен технологиялар, үлкен деректер жинақтары, роботтандыру, интернетті енгізу есебінен мүмкін болады. Цифрлық технологиялар медицина, білім беру, мемлекеттік және жергілікті қызметтер, мәдениет сияқты салаларда қызмет арудың қолжетімділігін, сапасын және ыңғайлылығын арттыруға ықпал ететін

⁶ «Кәсіпкерлікті дамытудың 2021 - 2025 жылдарға арналған ұлттық жоспасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы No 728 қаулысы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000728> (жүзінген күн 15.06.2023 ж.)

⁷ Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 2022 жыл 5 қыркүйек. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416> (жүзінген күн 20.06.2023 ж.)

⁸ «Сақтандыру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 18 желтоқсандағы N 126 Заңы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000126_ (жүзінген күн 22.06.2023 ж.)

элеуметтік лифттердің механизмі ретінде қызмет етеді. Цифрлық платформалар адамға жұмысқа орналасудың жаңа мүмкіндіктерін жасайды, қосымша дағдыларды дамытуға және біліктілігін арттыруға көмектеседі, әсіресе бұрын мұндай мүмкіндіктерге байланысты болмаған адамдар үшін элеуметтік немесе географиялық шектеулер цифрландыруға байланысты жаңа кәсіптер мен жоғары жалақы алатын жұмыс орындарының пайда болуына ықпал етеді [8, 78-б].

Нарықтық экономикасы дамыған елдерде мемлекеттің рөлі ол қажетті экономикалық, қаржылық, ұйымдастырушылық және реттеуші жағдайларды жасау арқылы инновацияның дамуын ынталандырады. Инновацияларды мемлекеттік ынталандыру және қолдау инновациялық қызметті дамытудың маңызды аспектісі болып табылады. Бірақ көптеген авторлар атап өткендей, мемлекеттік қолдау инновациялық қызметті дамытуға негізгі орында. Нарықтық жағдайда инновациялық қызметті жүзеге асыру негізінен жеке секторға жүктелген. Инновациялық кәсіп – елдің кәсіптерінің ең осал бөлігі болады. Негізгі мәселе – жеке компаниялар ұзақ мерзімді және жоғары тәуекелді технологиялық зерттеулерге инвестиция салмайды [9, 26-б].

Д. Асаннның ойынша «экономикалық айналымның ең серпінді және икемді қатысушысы ретінде» шағын және орта кәсіптің инновациялық қызметін дамытудағы басты рөлді атап өтеді [10, 83-б].

Біз осы ойлармен келісе отырып, алайда инновациялық кәсіпкерлікті дамыту жағдайында мемлекеттің қатысуы орынды деп санаймыз. Шет мемлекеттерде шағын және орта кәсіпкерліктің инновациялық қызметін құқықтық реттеу жоғарғы деңгейде дамыған. Демек, инновациялық қызметті мемлекеттік ынталандыру жемісті және жоғары нәтиже береді. Қазіргі тарихта инновация өмір салтына айналған мемлекеттерге мысалдар келтіруге болады, ал жаңа ғылыми идеяларға, жаңа технологияларға назар аудару, оларды іс жүзінде жүзеге асыруға ұмтылу экономикалық жүйенің айрықша белгісі болып табылады. Біріншіден, бұл Жапония, соңғы жылдары Финляндия бұл бағытта өте белсенді дамып келеді және инновациялық белсенділіктің жарқын мысалдарын Қытайдан табуға болады.

АҚШ үкіметінің инновациялық саясатының объектісі негізінен жеке кәсіпкерлік болып табылады. Мемлекеттің инновациялық саясаты ғылыми-техникалық резервті эко-

номикалық пайдалануға, ғылыми-техникалық кешендегі ішкі байланыстарды нығайтуға, инновациялық қызмет үшін ыңғайлы жағдайлар жасауға (инновациялық климат) бағытталған. Америка Құрама Штаттарында мемлекеттік инновациялық саясаттың әдістері мен құралдарының жиынтығы айтарлықтай кең. Шағын кәсіпкерліктегі инновацияларды дамыту туралы заң 1982 шағын кәсіпкерліктің экономикалық өсудің қозғаушы күші екенін анықтайды [11, 67-б]. Сонымен қатар, заң ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды қаржыландыратын федералды ведомствоға жеке фирмаларға алынған технологияларға ерекше лицензия беру құқығын берді. Канадада үкімет кәсіпкерлерге қызметтің жаңа түрлерін ұсынатын ережелерді бекітті. Осылайша, арнайы бағдарламалар бойынша тәуекел кәсіпкерлер мен несие берушілер арасында бөлінеді. Шағын инновациялық кәсіпке көмектесу үшін арнайы қаржылық бағдарлама жүзеге асырылуда. Онда ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерге берілетін несие көлемін өзгерту, қарызды өтеу мерзімін ұлғайту қарастырылған. Канада үкіметі сонымен қатар зерттеу топтары төлеген салықтардың 20 пайызын қайтару туралы шешім қабылдады. Жаңаша технологиялар мен жобалармен айналысатын субъектілерге 15% салық жеңілдіктері әр келесі жылдан бастап беріледі [12, 231-б].

Германияда, атап айтқанда, инновациялық қызметті жүзеге асыратын жаңа шағын және орта бизнесті (ШОБ) құруға мемлекет әртүрлі нысандарда қолдау көрсетеді, мысалы:

- ісін жаңадан бастаған кәсіпкерлерге жеңілдетілген несиелер мен ұзақ мерзімді несиелер беру арқылы;
- жаңадан құрылған фирмалардың капиталына мемлекет капиталының қатысуы арқылы;
- ғылымды қажетсінетін және жоғары технологиялық өнім өндіруге бағытталған жаңадан құрылған ШОБ субъектілеріне қосымша жеңілдікті несиелер беру арқылы;
- ШОБ субъектілеріне уақытша қаржылық қиындықтарды еңсеру үшін коммерциялық банктік несие алуына мемлекеттік кепілдіктер беру арқылы, жас кәсіпкерлерге кеңес беру орталықтарын ұйымдастыру жатады [13, 131-б].

Дүниежүзілік тәжірибе көрсеткендей, венчурлық қаржыландыру инновацияларды қаржыландырудың ең қолайлы түрі болып саналады, яғни тәуекелі жоғары кәсіпорындар мен банктік несиеге қол жеткізе алмай-

тын қызмет түрлеріне ерте кезеңде тікелей инвестициялар жатады. Бүгінгі таңда инновациялар нарығының негізгі проблемасы инвестициялардың жеткіліксіздігі болып табылады, бұл құбылыс біздің экономикамыздың маңызды қозғаушы күштерін қамтиды. Инвестициялардың жетіспеушілігін инновациялық қызметті салықтық ынталандыру арқылы өтеуге болады. Мысалы, белгілі бір қызмет үшін салық ауыртпалығын төмендету маңызды ағымдағы активті - қаржы ресурсын босатады, сондықтан ол қажетті салаға бағытталады.

Қорытынды

Біздің ойымызша, шағын және орта кәсіпкерліктің инновациялық қызметін құқықтық реттеу және ынталандыру саласындағы оң динамикаға қарамастан, біздің елімізде осы салада әлі де көптеген олқылықтар бар, оларды жақын арада елдің табысты экономикалық дамуын қамтамасыз ету үшін шешу қажет. Біз шағын және орта кәсіпкерлердің инновациялық қызметін реттейтін жеке нормативтік-құқықтық актіні қабылдауды ұсынамыз, ол әртүрлі нормативтік-құқықтық актілерде қамтылған көптеген нормалардың орнын басады. Ең алдымен, осы актіде шағын және орта кәсіпкерлікпен айналысатын субъектілерінің ин-

новациялық қызметі ұғымы өзінің заңнамалық бекітілуі тиіс. Шет мемлекеттер сияқты біздің де еліміздің шағын және орта кәсіпкерлікпен айналысатын кәсіпкерлерді ынталандыру жобаларын құрып, көптеген жеңілдіктер мен гранттар көлемін ұлғайту, төменгі пайызда несие беру, салықты азайту, субсидия бөлу, сырттан инвесторларды тарту сияқты мүмкіндіктер жасау керек. Кәсіпкерлік кодекстің 241-7-баптағы мемлекеттік қолдау шараларына, 2,5 % несиені жас мөлшерін шектеместен бизнес-жоспарда инновациялық идеялары бар барлық орта және шағын кәсіпкерлерге беру туралы нормалар қосылса, сонымен қатар инновациялық қызметті жүзеге асыратын шағын және орта кәсіпкерлерге салық көлемін төмендету нормасын енгізуді ұсынамыз.

«ҚР сақтандыру қыметі туралы» ҚР Заңына инновациялық қызметті жүзеге асыруға байланысты инновациялық мүлкіті сақтандыру мақсатында «Инновациялық объектілерді сақтандыру туралы» арнайы бапты енгізу қажет. Дәл осы мақсатта ҚР Кәсіпкерлік кодекске «Инновациялық тәуекелді сақтандыру» деген 241-10-баппен толықтыру ұсынылады, ол инновациялық тәуекелді сақтанушының пайдасына да, үшінші тұлға пайдасына да сақтандыру мүмкіндігі болады.

ӘДЕБИЕТ

1. Глебова И.С., Садырtdинов Р.Р. Государственное регулирование малого и среднего предпринимательства: Учебное пособие. – Казань: Казанский государственный университет им. В.И. Ульянова-Ленина, 2008. – 21-36 с.
2. Айбосынова Д.А., Урузбаева Н.А. Инновационная деятельность малого и среднего бизнеса в Казахстане: невыездное состояние и факторы развития // Вестник университета «Туран». – 2019. - (2). – С. 208-210.
3. Smagulova G.S., Nurgali A.A. Innovative activity as a factor of increasing enterprise's competitiveness // Bulletin of the Treasury. Economic Series. - 2016. Volume 114. - No. 2/2. - 170-179 p.
4. Костенко Л.Н. Понятие и правовое регулирование инновационной деятельности // Научный журнал КубГАУ. – 2014. - №96 (02). – 10-15 с.
5. Қуанышбаева С. Кәсіпкерлік мәмілелерді құқықтық талдау // Заң журналы. - 2013. - №7. – 62-67 б.
6. Киздарбекова А.С., Асетова Г.Б. Кәсіпкерлік құқық: Оқулық. - Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011. – 154-155 б.
7. Nebratenko G., Studenikina S., Kazantseva O. Innovations in the field of state and legal regulation of socio-economic activity in Modern times. E3S Web of Conferences. – 2020. - № 210. – 149-150 p.
8. Жуниспаева А.Б. Кәсіпкерлік құқық. Оқу құралы. - Талдықорған: ЖМУ баспасы, 2018.- 76-78 б.
9. Романчук С.В. Проблемные аспекты правового регулирования инновационной Деятельности в российской Федерации // Вестник Тюменского государственного университета. «Право». - № 3. - 2014. – 25-26 с.

10. Асан Д. Экономикалық және әлеуметтік тұрақтылықты дамыту тетіктері. Оқу құралы.- Алматы: Заң әдебиеті, 2008.- 82-83 б.
11. Jacobsen P.J., Coyne C.J. *The Austrian School in the USA: Institutions and Entrepreneurship. Contributions to Economics. Book Chapter. Austrian state printing house, 2022. – 66-67 p.*
12. Neymotin F. *Necessity and opportunity entrepreneurship in Canada // Review of Economic Analysis. - 2021. - 13(2). – 230-231 p.*
13. Bonfiglioli A. *The culture of effort The gap between the US and Europe in the labour market and the busines structure // Revista de occidente. 2016. –130-131 p.*

REFERENCES

1. Glebova I.S., Sadyrtidinov R.R. *Gosudarstvennoe regulirovanie malogo i srednego predprinimatel'stva: Uchebnoe posobie. – Kazan': Kazanskij gosudarstvennyj universitet im. V.I. Ul'janova-Lenina, 2008. – 21-36 s.*
2. Ajbosynova D.A., Uruzbaeva N.A. *Innovacionnaja dejatel'nost' malogo i srednego biznesa v Kazahstane: nevyezdnoe sostojanie i faktory razvitija // Vestnik universiteta «Turan». – 2019. - (2). – S. 208-210.*
3. Smagulova G.S., Nurgali A.A. *Innovative activity as a factor of increasing enterprise's competitiveness // Bulletin of the Treasury. Economic Series. - 2016. Volume 114. - No. 2/2. 170-179 r.*
4. Kostenko L.N. *Ponjatie i pravovoe regulirovanie innovacionnoj dejatel'nosti // Nauchnyj zhurnal KubGAU. – 2014. - №96 (02). – 10-15 s.*
5. Қуанышбаева С. *Кәсіпкерлік мәмілелерді құқықтық талдау // Заң zhurnaly. - 2013. - №7. – 62-67 б.*
6. Kizdarbekova A.S., Asetova G.B. *Кәсіпкерлік құқық: Оқулық. - Алматы: ZhShS RPBK «Dәuir», 2011. – 154-155 б.*
7. Nebratenko G., Studenikina S., Kazantseva O. *Innovations in the field of state and legal regulation of socio-economic activity in Modern times. E3S Web of Conferences. – 2020. - № 210. – 149-150 p.*
8. Zhunispaeva A.B. *Кәсіпкерлік құқық. Оқу құралы. - Taldyқорған: ZhMU baspasy, 2018.- 76-78 б.*
9. Romanchuk S.V. *Problemye aspekty pravovogo regulirovanija innovacionnoj Dejatel'nosti v rossijskoj Federacii // Vestnik Tjumenskogo gosudarstvennogo universiteta. «Pravo». - № 3. - 2014. – 25-26 s.*
10. Асан Д. *Јекономикалық және әлеуметтік тұрақтылықты дамыту тетіктері. Оқу құралы.- Алматы: Заң әдебиеті, 2008.- 82-83 б.*
11. Jacobsen P.J., Coyne C.J. *The Austrian School in the USA: Institutions and Entrepreneurship. Contributions to Economics. Book Chapter. Austrian state printing house. 2022. – 66-67 r.*
12. Neymotin F. *Necessity and opportunity entrepreneurship in Canada // Review of Economic Analysis. - 2021. - 13(2). – 230-231 r.*
13. Bonfiglioli A. *The culture of effort The gap between the US and Europe in the labour market and the busines structure // Revista de occidente. 2016. –130-131 p.*